

Обрад Стевановић Војнотехнички споразум и Резолуција 1244 Савета безбедности Уједињених нација*

* Ова брошура припремљена је преузимањем и адаптацијом делова текста научне монографије аутора под називом

Кумановски споразум,
Криминалистичко-полицијска академија,
Београд, 2015.

2021.

**ВОЈНОТЕХНИЧКИ СПОРАЗУМ И РЕЗОЛУЦИЈА 1244
САВЕТА БЕЗБЕДНОСТИ УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА**

ОБРАД СТЕВАНОВИЋ

ИЗДАЈЕ:

Фондација „За српски народ и државу“

ДИЗАЈН КОРИЦА И ПРИПРЕМА ЗА ШТАМПУ:

Горан Ратковић

КОРЕКТУРА:

Катарина Пиштелић

ШТАМПА:

Бирограф, Београд

ТИРАЖ:

500 примерака

© Фондација „За српски народ и државу“, 2021.

ISBN 978-86-81728-17-8

Илустрација на насловној страни:
piqsels.com

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

327(497.11)“1999”

323(497.11)“1999”

355.48(497.11)“1999”

323(497.115)“1999”

СТЕВАНОВИЋ, Обрад, 1953–

1244 Савета безбедности Уједињених нација / Обрад Стевановић. - Београд : Фондација „За српски народ и државу“, 2021 (Београд : Бирограф). - 70 стр. ; 20 cm

Насл. стр.: Ова брошура припремљена је преузимањем и адаптацијом делова текста научне монографије аутора под називом Кумановски споразум, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2015. - Тираж 500. - Полис коришћених скраћеница: стр. 7-8. - Прилози 1-2: стр. 49-62. - Анекс 1-2: стр. 63-68. - Библиографија: стр. 69-70.

ISBN 978-86-81728-17-8

а) Међународни односи – Србија – 1999 б) Србија – Политичке прилике – 1999 в) Србија – Војна историја – 1999 г) Косово и Метохија – Унутрашња политика – 1999

COBISS.SR-ID 40934921

Садржај

Попис коришћених скраћеница

7

1.

Уместо увода – Косметска криза и агресија НАТО на СРЈ (РС)

9

2.

Разлози страна у сукобу за приступање преговорима

13

2.1.

Разлози СРЈ (РС)

13

2.2.

Разлози НАТО

16

3.	Документ Ахтисари–Черномирдин
	18
4.	Војнотехнички споразум
	21
5.	Резолуција 1244 СБ УН
	26
6.	(Не)спровођење Војнотехничког споразума и Резолуције 1244 СБ УН
	29
7.	Актуелни значај Војнотехничког споразума и Резолуције 1244 СБ УН
	35
8.	Актуелни проблеми Војнотехничког споразума и Резолуције 1244 СБ УН
	38
9.	Актуелно стање безбедности на Косову и Метохији
	44
10.	Уместо закључака
	47

Прилози

Прилог – 1:
Војнотехнички споразум (1999). Куманово, 9. 6. 1999.
49

Прилог – 2:
Резолуција 1244 СБ УН од 10. 6. 1990.
55

Анекс 1
63

Анекс 2
65

Коришћена и шира литература

69

Попис коришћених скраћеница

АНА: Албанска национална армија (паравојна организација екстремних Албанаца)

БЈР Македонија: Бивша Југословенска Република Македонија

ВЗБ: Ваздушна зона безбедности

Влада СРЈ: Савеза влада (Влада Савезне Републике Југославије)

ВТС: Војнотехнички споразум (Кумановски споразум)

Група 8: Група земаља коју чине: Француска, Немачка, Италија, Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске, Јапан, САД, Канада и РФ

Документ А-Ч: Документ Ахтисари-Черномирдин

ЕУ: Европска унија

EULEX: Мисија полиције и цивилне администрације ЕУ на КиМ, основана одлуком Савет министара ЕУ, прихваћена од РС и од СБ УН

КВМ: Мисија ОЕБС за верификацију на КиМ (Косметска верификациона мисија)

КЗБ: Копнена зона безбедности

КиМ: Косово и Метохија

Контакт група: Група земаља коју су чиниле: Француска, Немачка, Италија, РФ, Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске и САД

КФОР: Међународне безбедносне снаге на КиМ (Међународно безбедносно присуство), званично основане Резолуцијом 1244 СБ УН

- МНБ:** Мултинационална бригада (КФОР)
- НАТО:** Организација северноатланског савеза (North Atlantic Treaty Organisation)
- ОВК:** Ослободилачка војска Косова (паравојна организација екстремних Албанаца)
- ОВПБМ:** Ослободилачка војска Прешева, Бујановца и Медвеђе
- ОЕБС:** Организација за европску безбедност и сарадњу
- ОНА:** Ослободилачка народна армија (паравојна организација екстремних Албанаца)
- РС:** Република Србија
- РФ:** Руска Федерација
- РЦГ:** Република Црна Гора
- САД:** Сједињене Америчке Државе
- СБ УН:** Савет безбедности Уједињених нација
- СРЈ:** Савезна Република Југославија
- UNMIK:** Привремена цивилна мисија УН на КиМ (Међународно цивилно присуство), основана Резолуцијом 1244 СБ УН
- Хашки трибунал:** Међународни кривични суд за бившу Југославију у Хагу

1.

Уместо увода – Косметска криза и агресија НАТО на СРЈ и РС

Вишевековно насиље албанских екстремиста на Косову и Метохији (КиМ), засновано на њиховој етнички мотивисаној мржњи, нетолерантности, непопустљивости и непомирљивости у односима према Србима, припадницима других етничких заједница и њиховим државама на Балкану, ескалирало је на крају последње деценије XX века у двоипомесечну агресију НАТО на Савезну Републику Југославију и Републику Србију (СРЈ и РС). Ескалацијом и тешким последицама тог насиља дугог историјског трајања изазвана је, а НАТО агресијом значајно продубљена криза, којом су 1999. године озбиљно угрожени национална безбедност СРЈ и РС и мир у региону. Бројни покушаји СРЈ и РС да кризу реше мирним путем и политичким средствима, укључујући и разговоре са представницима албанске националне заједнице са КиМ, били су неуспешни.

Занемарујући опредељење СРЈ и РС да кризу решавају мирним путем, САД, НАТО, Контакт група, Група 8^[1], Савет безбедности Уједињених нација (СБ УН) и други субјекти међународне заједнице, својим резолуцијама (СБ УН: 1160, 1199,

[1] Видети: Попис скраћеница на почетку брошуре.

1203), декларацијама, саопштењима и на други начин, квалификовали су легалне и легитимне противтерористичке операције СРЈ и РС против албанских екстремиста као „употребу прекомерне силе против цивила и мирних демонстраната на Косову“. Спорадичне осуде „аката тероризма ОВК и сваке спољне подршке терористичким активностима на Косову...“, САД и НАТО су, већ од половине 1998. године, заменили подршком терористичкој Ослободилачкој војсци Косова (ОВК), тако што су њене активности и припаднике именовали неприхватљивим еуфемизмима као што су „герилски покрет“ или „оружана побуна“, односно „борци за слободу“ или „ослободиоци“. Нешто касније, у првој половини 1999, они су ОВК „подигли“ на ниво представника Албанаца са КиМ и преговарачке стране у решавању косметске кризе, а затим и на ниво савезника НАТО пре, током и после агресије на СРЈ и РС.

Намеру да се умеша у косметску кризу Савет НАТО је објавио већ 4. марта 1998. године у Бриселу својом оценом да КиМ није само унутрашње питање СРЈ, већ и питање међународне заједнице. Непуних седам месеци касније, 12. октобра 1998. године, Савет НАТО је усвојио „детаљан оперативни план за ваздухопловне ударе у фазама“ на КиМ. Међутим, након завршетка Летње противтерористичке операције безбедносних снага СРЈ и РС (28. септембра 1998) у којој је ОВК разбијена, делимичног повлачења снага СРЈ и РС са КиМ и распоређивања Верификационе мисије ОЕБС на КиМ (половином октобра 1998), Савет НАТО је 27. октобра 1998. године, на неодређено време, одложио почетак планиране агресије на СРЈ.

Уз нескривену подршку којом су верификатори ОЕБС, супротно свом мандату, оживели и консолидовали претходно поражену ОВК, НАТО је искористио још два догађаја као повод за агресију на СРЈ и РС. Први се односи на познату,

легалну противтерористичку полицијску операцију у Рачку код Урошевца (15. јануара 1999), коју је шеф мисије ОЕБС Вилијам Вокер именовao „невиђеним масакром цивила“. Други, можда још важнији повод за агресију био је неуспех преговора који су вођени у Рамбујеу (фебруар/март 1999) између представника СРЈ и РС – са једне стране, и представника албанске националне заједнице са КиМ – са друге стране. Да ће се ти преговори завршити неуспехом могло се закључити када је постало јасно да понуђени текст споразума, посебно његов војни анекс, суштински представља трећи неприхватљиви ултиматум (после познатих ултиматума из 1914. и 1941. године) који су велике силе испоставиле Србији у XX веку, очигледно са циљем да он не буде прихваћен, како би се та чињеница искористила као повод за НАТО агресију.

Рачунајући на консолидовану и ојачану ОВК и користећи очекивани неуспех преговора у Рамбујеу и медијску експлоатацију фингираног масакра у Рачку, генерални секретар НАТО Хавијар Солана је, касно увече 23. марта 1999. године, оснажио и команданту НАТО снага за Европу генералу Веслију Кларку пренео раније донето па суспендовано наређење за агресију на СРЈ и РС. Већ следећег дана, 24. марта, нешто пре 20.00 часова, без одлуке СБ УН, ваздухопловне снаге 19 земаља чланица НАТО, уз логистичку подршку још осам земаља саучесница и обавештајну подршку ОВК, напале су војне и полицијске циљеве у СРЈ. Суочена са ратном претњом, Савезна влада (Влада СРЈ) 23. марта око 21.00 часова, прогласила је стање непосредне ратне опасности, а након почетка агресије, 24. марта 1999. године око 20.00 часова, и ратно стање у СРЈ.

Агресијом на СРЈ, НАТО је принудио РС да учествује у шестом рату у XX веку (после два балканска, два светска и једног грађанског рата у бившој СФРЈ) и да у том рату пети пут буде бомбардована ваздухопловним нападима великих си-

ла (после бомбардовања из 1914, 1915, 1941. и 1944. године). Неспорну агресију НАТО је квалификовао као „хуманитарну операцију“ са циљем да спречи наводну „хуманитарну катастрофу“ на КиМ. Тако, декларативно формулисан циљ био је, међутим, само изговор^[2] НАТО за прикривање стварних циљева агресије и заобилажење међународног права. Бројна научна истраживања потврдила су да су стварни циљеви агресије очигледно били: 1) насилно обарање тада актуелне власти у СРЈ и РС, 2) учвршћивање сврхе постојања – кредибилитета НАТО, 3) насилно распоређивање снага Алијансе на КиМ, као и 4) стварање „Републике Косово“ на територији РС.

[2] На то да је „хуманитарна катастрофа“ била само изговор за агресију НАТО указују и неспорне чињенице о томе: 1) да хуманитарна интервенција није део међународног права и 2) да хуманитарна катастрофа на КиМ пре агресије није ни постојала. Посебно значајан доказ за то да „хуманитарна катастрофа“ није била разлог за „велику ваздухопловну кампању“, већ супротно, да је НАТО агресија била узрок „хуманитарне катастрофе“ на КиМ, може се пронаћи и у тексту Резолуције 1239 СБ УН од 14. маја 1999. године. Том резолуцијом, 50 дана након почетка НАТО агресије, СБ УН изражава озбиљну забринутост због хуманитарне катастрофе на КиМ и око КиМ, али и због таласа избеглица који је пристигао у суседне Македонију, Албанију и Црну Гору. Ништа мање уверљив доказ за то да је хуманитарна катастрофа настала тек са почетком агресије, да је трајала током и после агресије, налази се и у чињеници да је до агресије са КиМ избегло највише 30.000, током агресије најмање 800.000, а након агресије око 250.000 људи (уп. Чомски, 2000: 11, 29, 73).

2. Разлози страна у сукобу за приступање преговорима

Као што су се неоснованим показала очекивања већине грађана СРЈ и РС крајем 1998. и почетком 1999. године, да до агресије НАТО ипак неће доћи, тако су се неоснованим показала и очекивања чланица и команде НАТО да ће агресија трајати само неколико дана. Са неочекиваним продужавањем агресије, криза изазвана тероризмом албанских екстремиста и продубљена НАТО агресијом постајала је сваким даном све дубља а њене последице све теже. Озбиљне разлоге за повратак за преговарачки сто као начин да се криза реши мирним путем имале су обе стране у оружаном сукобу.

2.1. Разлози СРЈ и РС

Основни разлози СРЈ и РС за превођење оружаног сукоба са НАТО у одговарајући преговарачки процес, поред осталих, били су:

- незаустављив тренд увећавања тешких последица НАТО бомбардовања,
- екстремно неповољан однос снага страна у сукобу, на штету СРЈ и РС, и

– незауостављив тренд слабљења укупне моћи оружаних снага СРЈ и РС.

Са продужавањем агресије, СРЈ и РС су се суочавале са крајње неповољним трендом непроцењиво и ненадокнадиво тешких последица ваздухопловних напада НАТО, које није било могуће зауставити. Свакодневно увећавање тих последица у људским животима^[3], здрављу и безбедности људи, у њиховом присилном интерном расељавању и прогонима, у хиљадугодишњој деградацији животне средине и уништавању и разарању значајних инфраструктурних објеката, без могућности адекватног одговора на њих и заштите од њих, било је очигледно и све теже подношљиво. Посебно трауматичним чиниле су се претње радикализацијом ваздухопловних напада на инфраструктурне и друге објекте од виталног значаја за живот људи и функционисање привреде и институција (мостови, термоелектране, хидроелектране, нуклеарна постројења). Још трауматичнијим чиниле су се претње копненом агресијом и ескалацијом авио-напада касетним бомбама и пројектилима са осиромашеним уранијумом на цивилне циљеве (више о томе у: Кларк, 2003: 381, 385, 389, 399, 400)^[4].

[3] Према расположивим подацима, у периоду од 24. марта до 10. јуна 1999. године, у ваздухопловним нападима НАТО и у терористичким нападима ОВК, у СРЈ је убијено 1.255 људи (575 војника, 173 полицајца и 507 цивила). Ако се томе додају 45 војника и 141 полицајац, који су убијени у нападима ОВК у периоду од 10. фебруара 1998. до 23. марта 1999. године, 7 војника и 5 полицајаца убијених у периоду од 11. јуна до 31. децембра 1999. године и 1.301 цивил убијен у нападима ОВК у наведеним периодима пре и после агресије НАТО, укупан број убијених људи на територији СРЈ у 1998. и 1999. години износи 2.754 човека (627 војника, 319 полицајаца и 1.808 цивила). Детаљније о врстама и обиму тих и других последица НАТО агресије, у: Шуваковић, Стевановић, 2019; Елезовић, Шуваковић, Ракић, 2019; Окружни суд у Београду, 2000; Група аутора, 2000.

[4] Због извршења више кривичних дела, укључујући и подстицање на агресивни рат из члана 152, повреду територијалног суверенитета из члана 135, ратни злочин против цивилног становништва из члана 142. ст. 1. и 2. и употребу недозвољених средстава борбе из члана 148. став 2, све у вези са чланом 22. Кривичног закона СРЈ, пресудом Окружног суда у Београду, оглашени су кривим и на казне затвора у трајању од 10 до 20 година неправноснажно су осуђени највиши званичници НАТО

Тако неповољан тренд последица бомбардовања и претњи њиховом радикализацијом био је, пре свега, логичана последица екстремно неповољног односа снага у оружаном сукобу, у корист НАТО и на штету СРЈ и РС – као слабије стране која у том сукобу није имала скоро ниједног озбиљног и моћног савезника^[5]. У екстремно неравноправној борби против НАТО агресије подржане тероризмом ОВК, скоро ниједна држава света није показала спремност да СРЈ и РС пружи конкретну политичку и војну помоћ^[6].

Суочавање СРЈ и РС са незаустављивим трендом слабљења укупне моћи својих оружаних и безбедносних снага, постало је неспорна и крајње неповољна чињеница већ почетком маја 1999. године. Двомесечно пружање отпора агресији значајно је исцрпilo економске, финансијске и посебно војноматеријалне ресурсе СРЈ и РС. Од непосредне штете настале рушењем мостова и других инфраструктурних објеката, била је важнија чињеница да су се ратне резерве СРЈ и РС, пре свега у муницији, енергентима и специфичној војној опреми, али и у новцу, континуирано смањивале, скоро без икакве могућности њиховог обнављања и озбиљних финансијских

држава – њих укупно 14, од председника САД Вилијама Клинтона до команданта НАТО за Европу Веслија Кларка (више о томе, у: Елезовић, Шуваковић, Ракић, 2019; Окружни суд у Београду, 2000).

[5] Док је на страни НАТО у агресији непосредно учествовало 19 најмоћнијих земаља света са потенцијалом од око 860 милиона становника и најсавременијом, пре свега, ратном ваздухопловном техником, уз пружање услуга – подршке од још осам земаља и ОВК, СРЈ се бранила са потенцијалом од око 11 милиона становника и са прилично застарелом техником, посебно у погледу система противваздухопловне одбране. Државе учеснице у агресији биле су 218 пута веће од СРЈ – по површини територије, 78 пута веће – по броју становника, 860 пута веће – по бруто националном доходу и око 35 пута јаче – по моћи оружаних снага (уп. Антонић, 2015: 250).

[6] Неочекивано, ни Кина ни Русија као моћни и традиционални пријатељи РС, нису учиниле скоро ништа озбиљно да спрече агресију или да конкретније помогну СРЈ и РС у одбрани од агресије. Веома ретке су биле државе које су барем вербално осудиле неспорну агресију на суверену државу, чланицу УН.

извора за те намене^[7]. Уз све то, упркос предузетим мерама на одржавању и подизању нивоа свести припадника војних и полицијских снага и грађана о потреби дуготрајног пружања отпора, после два месеца одолевања нападима вишеструко надмоћнијег противника учовао се и тренд пада нивоа њихове воље за даљим пружањем отпора.

2.2. Разлози НАТО

Вишеструка надмоћ коалиције НАТО–ОВК над снагама СРЈ и РС у војном потенцијалу и способностима, као њихова кључна предност, није била довољна за потпуни успех у остваривању планираних циљева агресије. Основни разлози НАТО за превођење оружаног сукоба у одговарајући преговарачки процес, поред осталих, били су:

- неделотворност и противречност ваздухопловних напада НАТО на СРЈ и РС и
- нејединство чланица НАТО у погледу даљег учешћа у операцијама против СРЈ.

Упркос неспорној војној и економској надмоћи и до тада непримењеној стратегији супериорних ваздухопловних напада, којима су нанете огромне и тешко процењиве последице у људским животима, материјалном разарању и еколошком деградирању животне средине у СРЈ, НАТО до краја маја 1999. године није успео да принуди оружане снаге СРЈ на капитулацију, нити да копненим трупама уђе на КиМ. Ваздухопловни напади НАТО су се врло брзо показали неделотворним у заустављању наводне „хуманитарне катастрофе“ на КиМ,

[7] СРЈ је била под санкцијама, њене границе и ваздушни простор били су под строгим контролом, а њена војна индустрија била је потпуно разорена.

па чак и противречним са тако декларисаним циљем агресије. Уместо да заустави „хуманитарну катастрофу“, за коју је претходно оптужио снаге безбедности РС и СРЈ, НАТО је тим нападима суштински проузроковао стварну хуманитарну катастрофу (Чомски, 2000: 11, 29, 73, 100).

Нејединство чланица НАТО у погледу њиховог даљег учешћа у операцијама против СРЈ и РС постало је очигледно већ половином маја 1999. године, када су поједине чланице Алијансе све чешће постављале питање сврсисходности агресије и оправданости учешћа својих оружаних снага у њој. Док су САД и Велика Британија сматрале да НАТО операције не треба зауставити ни у ком случају, чак ни привремено, њихово дуго трајање уз неоправдано разарање инфраструктуре и страдања „недужних цивила“, утицали су на слабљење рејтинга НАТО у јавном мњењу многих земаља, које су због тога размишљале о опцијама изласка из оружаног сукоба са СРЈ и РС.

Неслагања чланица НАТО била су посебно изражена по питању Кларковог плана копнене инвазије на СРЈ са око 200.000 војника, укључујући и припаднике ОВК у улози првог ешалона^[8]. Разлози за противљење копненој операцији били су различити, а укључивали су и неопходност веома сложених и дуготрајних припрема за њу, као и проблеме географских и климатских специфичности КиМ. Уз то, неке европске чланице НАТО биле су забринуте због отежаног проналажења циљева у СРЈ које би било могуће бомбардовати без „коллатералне штете“ (уп. Кларк, 389, 399, 400).

[8] У Европи су само Британци подржавали план копнене операције, док су Француска и Немачка биле изричито против ње. И Кларк је крајем 1999. године признао да копнени рат није имао скоро никакву подршку НАТО чланица. Сматра се да је чак и у Пентагону било више противника него присталица копненог напада на СРЈ (Антонић, 2015: 305–306).

3. Документ Ахтисари–Черномирдин

Вођени неповољним развојем оружаног сукоба и својим интересима, стране у сукобу (НАТО и СРЈ-РС) и заинтересоване стране (САД, Група 8, ЕУ и Руска Федерација – РФ) трагале су за новим решењима за заустављање ескалирајуће кризе. Као резултат њихових међусобних консултација, већ крајем априла 1999. године формирана је посредничка група високих представника САД, ЕУ и РФ, са задатком да припреми одговарајући мировни план као основ за обустављање агресије НАТО на СРЈ и РС и за наставак решавања кризе преговорима. За чланове те групе одређени су Виктор Черномирдин – бивши премијер РФ (1993–1998), Марти Ахтисари – председник Финске (1994–1999) и Струоб Талбот – заменик државног секретара САД.

После више консултација са високим представницима Групе 8, са председником СРЈ и представницима оружаних снага САД и РФ, посредничка „тројка“ је, 2. јуна у Бону, после разматрања више верзија, усвојила финалну верзију документа, познатог под називом Документ Ахтисари–Черномирдин“ (Документ А–Ч) са тезама за решавање кризе на КиМ које су формулисане у 10 тачака. И поред тога што у свим елементима није био повољан за СРЈ и РС, тај документ – као

„основ за постизање мира“ прихватили су председник СРЈ (2. јуна увече) и Народна скупштина РС и Влада СРЈ (3. јуна 1999. године).

Најзначајније одредбе Документа А–Ч, које су определиле органе СРЈ и РС да тај документ прихвате или, другачије речено, да га не одбију, подразумевале су: 1) хитно и проверљиво окончање насиља и суспензија војних активности на КиМ (тач. 1. и 10. и алинеја 3 фусноте), 2) распоређивање на КиМ (а не на територију РС у целини) међународних цивилних и безбедносних снага, под покровитељством УН (а не снага НАТО), са мандатом да успоставе безбедно окружење за све грађане КиМ и обезбеде услове за повратак свих расељених и прогнаних лица у њихове домове (тач. 4. и 7), 3) поштовање принципа о суверенитету и триторијалном интегритету СРЈ (а тиме и РС) и других земаља у региону (тач. 5. и 8), 4) повратак одређеног броја припадника безбедносних снага СРЈ и РС на КиМ ради обављања одређених послова укључујући и присуство на местима српске баштине и на кључним граничним прелазима (тачка 6), и 5) демилитаризацију ОВК (тачка 8) (уп. Антонић, 2015: 304)^[9].

Одлуке Народне скупштине РС и Владе СРЈ којима је 3. јуна 1999. године усвојен Документ А–Ч представљале су и основ за петодневне преговоре између преговарачких тимова СРЈ и РС – са једне стране, и Међународних безбедносних снага

[9] Кључни проблеми тог документа произишавали су из његових одредаба, које су подразумевале: 1) повлачење свих војних и полицијских снага СРЈ и РС са КиМ по убрзаној динамици, а тиме и опасност од безбедносног вакуума (тачка 2. и алинеја 1 у фусноти), 2) овлашћење међународног безбедносног присуства на КиМ да делује на основу главе 7 Повеље УН (тачка 3), 3) узимање у обзир незакљученог и крајње неповољног „споразума из Рамбујеа“ (тачка 8) и 4) мали број особља које се, после повлачења, враћа на КиМ – стотине, не хиљаде (тачка 6. и алинеја 2 фусноте). Посебан проблем представљале су и чињенице да документом није био предвиђен прекид НАТО бомбардовања током преговора ради постизања ВТС и да разоружање ОВК није било орочено.

под окриљем УН (КФОР) – са друге стране. Ти преговори започели су 5. јуна у угоститељском објекту у месту Блаце у тадашњој БЈР Македонији, непосредно уз пут Приштина–Скопље. Вођени су наредна четири дана и завршени касно увече 9. јуна, у војној бази НАТО код Куманова, такође у тадашњој БЈР Македонији, закључењем Војнотехничког споразума (ВТС), познатијег под незваничним називом Кумановски споразум^[10].

[10] Пету, финално усаглашену и званичну верзију ВТС потписали су: генерал Мајк Џексон – у име снага КФОР, генерал-пуковник Светозар Марјановић – у име Владе СРЈ и генерал-потпуковник полиције Обрад Стевановић – у име Владе РС.

4. Војнотехнички споразум

Одмах по закључењу, ВТС је у СРЈ и РС прихваћен са дуго очекиваном релаксацијом ратом изазваних тензија код већине грађана РС који су, те вечери, на различите начине јавно изразили своје задовољство окончањем рата, који је свакодневно односио људске животе, уништавао и разарао материјална добра. Његовим званичним називом (*Војнотехнички споразум између Међународних снага безбедности (КФОР) и влада СРЈ и РС*) утврђени су: 1) његов војнотехнички карактер, 2) његове стране уговорнице и 3) назив и карактер међународних снага које ће бити распоређене на КиМ.

Војнотехнички карактер ВТС суштински подразумева да његов предмет нису била политичка, правосудна и друга цивилна, већ само војна и полицијска (безбедносна) питања и да он нема карактер основног – главног, већ само карактер техничког, односно помоћног или спроведбеног документа у односу на Документ А-Ч и Резолуцију 1244 СБ УН, која ће касније бити донета. Као *стране уговорнице*, називом ВТС су експлицитно утврђене: 1) Међународне безбедносне снаге (КФОР) и 2) Владе СРЈ и РС. То, суштински значи да првонаведена страна уговорница, а тиме и страна у преговорима, у формалном смислу, није био НАТО, већ снаге КФОР које су одређене у статусу међународног безбедносног

присуства на КиМ под покровитељством УН (ВТС: члан I тачка 1; Документ А-Ч: тачка 3)^[11].

Из назива „Међународних снага безбедности (КФОР)“ утврђеног називом ВТС, као и из назива „међународно безбедносно присуство“ утврђеног тачком 1. његовог члана I и тач. 3. и 4. Документа А-Ч, експлицитно произилази и *безбедносни карактер* тих снага. Сагласно томе, снаге КФОР немају статус оружаних нити мировних снага НАТО, већ карактер међународних безбедносних снага, под покровитељством и јединственом командом и контролом УН. Доминантно безбедносни, а не војни карактер тих снага произилази и из чињенице да су њихови задаци утврђени ВТС (члан I тачка 2) и Резолуцијом 1244 СБ УН (тачка 9) доминантно безбедносни, а не војни („устпостављање и одржавање безбедног окружења за све грађане КиМ“).

Поред претходно описана три питања, која су решена већ у називу ВТС, најзначајнија питања која су решена његовим одредбама односе се и на: 1) условљеност примене ВТС доношењем одговарајуће резолуције СБ УН, 2) успостављање просторних зона раздвајања између снага потписница, 3) успостављање прекида непријатељстава између страна у сукобу, 4) фазни улазак и размештање снага КФОР на КиМ и повлачење војних и полицијских снага са КиМ, уз елиминисање безбедносног вакуума, 5) одговорност снага КФОР за успостављање и одржавање безбедног окружења на КиМ, 6) повратак особља СРЈ и РС на КиМ према сепаратном споразуму, који ће касније бити закључен, и 7) право КФОР на употребу неопходне силе.

[11] Осим што снаге КФОР не чине само снаге НАТО, већ њихово „значајно учешће“ (Документа А-Ч: тачка 4), реч НАТО се у ВТС помиње само једном, и то у контексту суспендовања ваздухопловних напада на СРЈ и РС у моменту верификације почетка повлачења војно-полицијских снага са КиМ (члан II тачка 2а).

Већ у првом члану ВТС (члан I тач. 1. и 2), стране уговорнице су најпре потврдиле Документ А-Ч, укључујући посебно покровитељство УН над снагама КФОР које ће бити распо- ређене на КиМ по прихватању одговарајуће резолуције СБ УН. То суштински значи да се ВТС није могао применити без и пре доношења такве резолуције СБ УН, из чега такође произилази закључак да ВТС има карактер спроведбеног документа у односу на резолуцију коју ће СБ УН донети дан касније. Као зоне просторног раздвајања снага потписница након повлачења војно-полицијских снага СРЈ и РС са КиМ, одредбама ВТС дефинисане су: 1) Копнена зона безбедности (КЗБ) која укључује земљишни простор у ширини од пет километара и 2) Ваздушна зона безбедности (ВЗБ) која укључује ваздушни простор у ширини од 25 километара иза административне линије КиМ према централним деловима РС и РЦГ члан I тач. 3д и 3е).

Обавеза успостављања трајног прекида непријатељстава између страна у сукобу формулисана је одредбама ВТС, и то тако: 1) што ће НАТО *сусиендоваћи ваздухопловне нападе*, након потписивања (и ступања на снагу) ВТС и верификације отпочињања повлачења војно-полицијских снага СРЈ и РС са КиМ, 2) што ће НАТО и званично окончати своје ваздухопловне нападе са завршетком повлачења снага СРЈ и РС са КиМ и из КЗБ и ВЗБ, уз право команданта КФОР да, у вези са тим, одобри посебне захтеве за изузетке, и 3) што ће се снаге СРЈ и РС уздржати „од било каквих непријатељских и провокативних активности било које врсте против било ког лица на КиМ“ (члан I тачка 4а и члан II тач. 1, 2а, 2е и 2г). Те одредбе ВТС имале су за циљ да први очигледан и проверљив резултат његовог закључења буде управо престанак (суспензија и касније обустављање) НАТО агресије, а тиме и ратних страдања и разарања у СРЈ и РС.

Посебно значајном одредбом ВТС било је предвиђено да фазни улазак и размештање снага КФОР на КиМ и повлачење војних и полицијских снага са КиМ и из зона безбедности траје довољно дуго (11 дана за копнене снаге и три дана за снаге РВ и ПВО), да буде синхронизовано тако да се избегне „безбедносни вакуум“ и да локална полиција РС и РЦГ остане у КЗБ (члан II тач. 2а–2г, 3а и 3б и члан I тачка 4а). Одредба о елиминисању безбедносног вакуума подразумевала је да снаге СРЈ и РС отпочну са повлачењем из зона својих одговорности тек када одговорност за безбедност угрожених грађана, институција, насеља, објеката и простора у тим зонама од њих формално и фактички преузму снаге КФОР, са циљем да током примопредаје одговорности нико на КиМ не остане без безбедносне заштите једне и/или друге стране потписнице ВТС.

Одредбама ВТС утврђена је, на неспоран начин, и обавеза и одговорност снага КФОР за успостављање и одржавање *безбедној окружења* за повратак расељених и прогнаних и за нормалан живот и рад свих грађана, како на КиМ (члан I тачка 2; прилог Б тачка 1), тако и у КЗБ (прилог Б тачка 5). Она је укључивала и одговорност за потпуну слободу кретања свих људи на КиМ и за *обезбеђење и контролу њихових државних граница* СРЈ према Албанији и дела државне границе СРЈ према Македонији на КиМ, до доласка цивилне мисије УН (члан II тачка 2х) и/или до повратка ограниченог броја припадника снага безбедности СРЈ и РС на КиМ.

Враћање ограниченог броја „југословенског и српског особља“ на КиМ које је требало решити у складу са Документом А–Ч (тач. 6. и 10. – Други захтевани услови: алинеја 2), одредбама ВТС је дефинисано као питање „које ће бити предмет каснијег

сепаратног споразума“ (члан I тачка 4а став 2)^[12]. На сличан начин, одредбама ВТС је утврђено да ће се стране „сагласити са Споразумом о статусу снага (СОФА), што је могуће пре“ (прилог Б тачка 3), као и да ће контрола цивилног ваздушног саобраћаја изнад КиМ и ВЗБ бити враћена цивилним органима СРЈ, „када то буде изводљиво“ (члан II тачка 3ц)^[13].

Поред успостављања Заједничке комисије за спровођење ВТС (члан IV) и утврђивања коначне надлежности команданта КФОР у његовом тумачењу (члан V), одредбама ВТС је утврђено и овлашћење КФОР да, у циљу његовог поштовања, успостављања и одржавања безбедног окружења на КиМ и заштите сопствених снага, може предузети потребне активности, укључујући и употребу неопходне силе (члан I тачка 4б, члан II тачка 3ц и прилог Б тачка 4а под 2 и тачка 5).

[12] Тако неповољно решење тог питања узроковано је немогућношћу детаљнијег усаглашавања страна у преговорима по питањима бројног стања снага које се враћају – „стотине, не хиљаде“, њихове опреме, детаљнијег делокруга, динамике повратка, зона ангажовања, правила деловања, односа са међународним снагама и њихове безбедности. Поред могућности повратка тог „особља“, према имплицитном тумачењу ВТС, постоји, више теоријска него практична, могућност повратка на КиМ и у КЗБ и осталих снага безбедности СРЈ и РС, али само у изричиту сагласност команданта КФОР (члан I тачка 4а став 1).

[13] Поред одређења тих питања као питања „која ће бити предмет каснијег сепаратног споразума“, нека од важних питања уопште нису обухваћена ВТС. Најважније од њих свакако је питање демилитаризације ОВК које је, сагласно Документу А–Ч (тачка 8), касније уређено сепаратним споразумом између КФОР и ОВК и Резолуцијом 1244 СБ УН (тач. 5 и 9б; алинеја 2 тачка 7).

5. Резолуција 1244 СБ УН

Као што је већ истакнуто, одредбама ВТС (члан I тач. 1 и 2) потврђени су документ А-Ч, покровитељство УН над снагама КФОР и могућност распоређивања тих снага на КиМ, тек по доношењу одговарајуће резолуције СБ УН. Полазећи од те одредбе ВТС, министри иностраних послова Групе 8 су, на позив СБ УН, припремили нацрт резолуције, коју је, под бројем 1244, СБ УН усвојио 10. јуна – само дан по закључењу ВТС. Потврђујући приврженост свих држава чланица „суверенитету и територијалном интегритету СРЈ и других држава региона“ (став 10 преамбуле) и поздрављајући опште принципе о политичком решењу за косметску кризу који су министри Групе 8 усвојили 6. маја 1999. године и прихватање Документа А-Ч, односно сагласност СРЈ и РС на тај документ, СБ УН је том резолуцијом: 1) затражио да СРЈ „одмах обустави насиље и репресију на КиМ и да започне и оконча повлачење са КиМ свих војних, полицијских и паравојних снага, са чим ће бити синхронизовано распоређивање међународног безбедносног присуства на КиМ“ (тачка 3); и 2) потврдио одредбу тачке 4. Документа А-Ч^[14] да ће после повлачења са КиМ, договореном броју југосло-

[14] Саставни део Резолуције 1244 СБ УН, постали су и: Закључци са састанка министара Групе 8, од. 06. маја 1999. године (Анекс 1) и Документ А-Ч (Анекс 2).

венског и српског војног и полицијског особља бити дозвољен повратак на КиМ (тачка 4).

Истом резолуцијом (1244), СБ УН је такође: 1) одлучио о распоређивању на КиМ међународног цивилног присуства (UNMIK) и међународног безбедносног присуства (КФОР) и успоставио механизме и одговорности за њихово деловање (тач. 5. и 6); и 2) овластио државе чланице и одговарајуће међународне организације да међународно безбедносно присуство на КиМ, сагласно тач. 3. и 4. Документа А-Ч, успоставе под окриљем УН, уз значајно учешће НАТО (тач. 7. и 8). На тај начин, СБ је и формално верификовао обавезу СРЈ и РС коју су оне прихватиле усвајањем Документа А-Ч, да са територије КиМ повуку своје војне и полицијске ресурсе и да тако део свог суверенитета на том делу своје територије повере УН.

Уз поновну осуду свих аката насиља против становника КиМ као и терористичких аката било које стране (став 5 преамбуле), СБ је наведеном резолуцијом одлучио да ће одговорности снага КФОР укључивати: а) одвраћање од обнове непријатељстава, одржавање и, према потреби, наметање прекида ватре, обезбеђивање повлачења и спречавања повратка на КиМ снага савезне и републичке војске, полиције и паравојних јединица; б) демилитаризацију ОВК и других наоружаних група косметских Албанаца; с) успостављање безбедног окружења у коме избеглице и расељена лица могу да се врате својим кућама у безбедности, а међународно цивилно присуство може да функционише и у коме привремена управа може да буде успостављена и хуманитарна помоћ испоручивана; д) осигурање јавне безбедности и реда док међународно цивилно присуство не преузме одговорност за спровођење тог задатка; е) надгледање уклањања мина док међународно цивилно присуство, према потреби, не преузме одговорност за тај задатак; ф) одговарајућу подршку и координацију са радом међународног цивилног присуства; г) обезбеђење и

контролу прелажења државне границе СРЈ и h) обезбеђење заштите и слободе кретања за себе, за међународно цивилно присуство и друге међународне организације (тачка 9).

Потврђујући јурисдикцију Хашког трибунала над сукобима (став 8 преамбуле) и изражавајући забринутост због хуманитарне ситуације на КиМ, СБ је том резолуцијом (1244) поново потврдио право свих избеглица и расељених лица на слободу кретања и на њихов безбедан и неометан повратак својим домовима (став 7 преамбуле). У вези са успостављањем цивилног присуства на КиМ, СБ је одлучио да ће његове главне одговорности, поред осталог, укључивати и: 1) „унапређење успостављања до коначног решења суштинске аутономије и самоуправе на КиМ, узимајући у обзир Документ А–С и споразуме из Рамбујеа“, 2) „организовање и надгледање развоја привремених институција за демократску и аутономну самоуправу, до коначног политичког решења“, као и олакшавање политичког процеса чији је циљ дефинисање будућег статуса КиМ, узимајући при томе потпуно у обзир и непотписане „споразуме из Рамбујеа“ (тач. 1а, 1ц и 1е). Обавезе и одговорности безбедносног и цивилног присуства, као и свих субјеката који се наводе у Резолуцији 1244, СБ је утврдио, позивајући се на поглавље VII Повеље УН, претходно утврђујући да ситуација у региону и даље представља претњу међународном миру и безбедности (став 13 преамбуле).

6. (Не)спровођење Војнотехничког споразума и Резолуције 1244 СБ УН

Спровођење закљученог ВТС почело је већ 10. јуна 1999. године са почетком повлачења снага СРЈ и РС са КиМ после доношења Резолуције 1244 СБ УН. Непосредно по верификацији почетка повлачења, НАТО је, сагласно члану II тачка 2а ВТС, суспендовао ваздухопловне нападе на СРЈ. Тиме је, фактички, али не и формално, агресија на СРЈ обустављена. Фазно и међусобно синхронизовано размештање снага КФОР на КиМ и повлачење снага СРЈ и РС са КиМ почело је дан касније, 11. јуна, и трајало до 20. јуна 1999. године. У том периоду, у пет територијалних сектора („Центар“, „Север“, „Исток“, „Југ“, и „Запад“), на КиМ је распоређено 40.000–50.000 припадника КФОР (уп. Антонић, 2015: 308; Гускова, 2014: 339) структурираних у пет истоимених мултинационалних бригада (МНБ)^[15].

[15] Одговорност за сектор „Центар“ са седиштем у Приштини, припала је истоименој МНБ под вођством британског контингента КФОР. МНБ „Север“ са седиштем у Косовској Митровици, предводио је француски, а МНБ „Исток“ са седиштем у Ђилану, амерички контингент КФОР. Сектор „Југ“ са седиштем у Призрену, припао је истоименој МНБ под вођством немачког, а сектор „Запад“ са седиштем у Пећи, истоименој МНБ под вођством италијанског контингента КФОР. Упркос томе што РФ у преговорима са САД није успела да добије свој сектор, први контингент снага КФОР који је стигао на Космет био је руски батаљон са око 200 војника, са 15 оклопних транспортера и 35 војних камиона, који је већ 11. јуна касно увече, усиљеним маршем, ван договореног оквира сарадње са НАТО стигао

У истом периоду, од 11. до 20. јуна, са КиМ је у централну Србију повучено око 85.000 припадника ВЈ и око 15.000 припадника полиције РС. Након што је, 20. јуна у 17.30 сати, сагласно члану II тачка 2е ВТС, Штаб врховне команде СРЈ писано обавестио команданта КФОР о томе да су снаге СРЈ и РС окончале фазно повлачење са КиМ и након што је командант КФОР верификовао њихово повлачење, генерални секретар НАТО је истог дана, касно увече, објавио обуставу НАТО операција (Документ ОУН, S/1999/663 и S/1999/702, према, Гускова, 2014: 321). Тиме је агресија на СРЈ и званично окончана. Скупштина СРЈ је, четири дана касније, 24. јуна, донела одлуку о престанку ратног стања, која је ступила на снагу два дана касније, 26. јуна 1999. године.

Упркос томе што су СРЈ и РС у целости испуниле све своје обавезе преузете одредбама ВТС и Резолуцијом 1244, снаге КФОР су неке од преузетих обавеза испуниле у целости, неке само делимично, а неке од кључних краткорочних и посебно важних дугорочних обавеза ни до данас уште нису реализовале нити покушавају да их реализују. Таквим односом према преузетим обавезама, снаге КФОР су успоставиле и одржавају актуелно стање безбедности на КиМ. Обавезама и одговорностима које су те снаге у потпуности реализовале и/или их доследно реализују, свакако припадају: 1) „одвраћање од обнављања непријатељстава, одржавање и, према потреби, наметање прекида ватре, обезбеђивање повлачења и спречавање повратка на КиМ снага савезне и републичке војске, полиције и паравојних јединица“ (тачка 9а), 2) „надгледање уклањања мина...“ (тачка 9е), 3) „подршка актив-

на КиМ из Босне и Херцеговине и сместио се на Аеродрому Слатина. За разлику од руског контингента, који су Срби дочекали у Приштини са одушевљењем а Албанци са забринутости, Албанци су, већ 12. јуна, долазак снага КФОР прихватили са одушевљењем а Срби са великим страхом и неизвесношћу.

ностима међународног цивилног присуства“ (тачка 9ф) и 4) „обезбеђење заштите и слободе кретања за себе, за међународно цивилно присуство и друге међународне организације на КиМ“ (тачка 9х).

У већој мери, КФОР је реализовао и своју обавезу дефинисану као „осигурање јавне безбедности и реда...“ (тачка 9д), упркос томе што достигнути ниво јавне безбедности и реда ни данас не гарантује, пре свега Србима и другим неалбанцима, живот без страха од насиља и слободу кретања на КиМ. Поред тога, КФОР је делимично реализовао и обавезу враћања у надлежност органима СРЈ контроле над цивилним ваздушним саобраћајем изнад КиМ (члан 2 тачка зц). Та обавеза реализована је закључењем одговарајућих споразума са СРЈ о поступној релаксацији ВЗБ, док је обавеза закључења споразума о статусу снага – СОФА (прилог Б, тачка 3) делимично реализована Споразумом о транзитним аранжманима за подршку мировним операцијама НАТО који је закључен 18. јула 2005. године између Србије и Црне Горе и НАТО.

Преузету обавезу *избејавања „безбедносног вакуума“* (ВТС: члан II тачка 2а.) путем непосредне примопредаје одговорности за безбедност угрожених заједница, насеља и простора на КиМ, снаге КФОР нису у потпуности реализовале, пре свега због изостанка потребног нивоа њихове сарадње са снагама СРЈ и РС^[16]. Уз примарно фокусирање на сопствену заштиту, снаге КФОР су се доминантно понашале као блиски савезници ОВК и Хашког трибунала, док су на захтеве Срба

[16] Одмах по уласку снага КФОР на КиМ, било је очигледно да оне, у бројном и организационом смислу нису способне ни вољне да преузете обавезе доследно реализују, да за то немају одговарајуће планове и да њихови команданти нису вољни да у томе сарађују са снагама СРЈ и РС.

за помоћ реаговали веома успорено и неадекватно. То је омогућило екстремистима ОВК да, већ у првим данима по окончању агресије, озбиљно угрозе безбедност великог броја грађана, пре свега Срба, широм КиМ.

Обавезу *сīварања и одржавања безбедној окружења* (Резолуција: тач. 9ц и 1к и ан. 2 тачка 4; ВТС: члан 1. тачка 2. и прилог Б тач. 1. и 5) за слободан и безбедан повратак, кретање, живот и рад свих грађана на КиМ, снаге КФОР, до данас, нису у потпуности реализовале. Док су се сви интерно расељени и избегли Албанци убрзо по окончању агресије вратили својим кућама, за повратак најмање 200.000 интерно расељених и прогнаних Срба и Рома безбедносни и други услови још увек нису обезбеђени. Слобода кретања и могућност запошљавања такође је обезбеђена претежно за Албанце, али не и за остале грађане КиМ. Преузету обавезу *обезбеђења и контроле њрелажења државне ѓранице СРЈ* са Албанијом и Македонијом (ВТС: члан 2. тачка 2х; Резолуција: тачка 9г), снаге КФОР су потпуно занемариле, посебно у критичном периоду непосредно после распоређивања својих снага на КиМ. У таквим околностима, на територију КиМ, без икакве контроле, ушле су и, уз благонаклон однос КФОР, отпочеле са насиљем хиљаде екстремних Албанаца са криминално-терористичком прошлошћу.

Преузету обавезу *омоућавања ѓоврајка* ограниченог броја припадника војних и полицијских снага СРЈ и РС на КиМ, која је утврђена и Документом А-Ч (тачка 6 и други захтевани услови: алинеја 2), ВТС (члан 1 тачка 4а став 2 и прилог Б тачка 4а под 2) и Резолуцијом 1244 (тачка 4 и ан. 2 тачка 6), КФОР још увек није испоштовао, нити показује намеру да то учини. Чак ни одредба ВТС (члан 1 тачка 4а став 2) којом је утврђено да ће се о том питању накнадно

закључити сепаратни споразум, ни 20 година касније није спроведена^[17].

Обавезу да *демилиитаризује ОВК* и друге наоружане групе косметских Албанаца, која је за спровођење ВТС од изузетне важности, КФОР је реализовао само формално али не и суштински. Сепаратни споразум са ОВК о њеној демилитаризацији КФОР је закључио 21/22. јуна 1999. године, односно са значајним кашњењем од 12 дана од закључења ВТС. А и када је закључен, његова примена је трајала предуго и није била доследна, тако да никада није окончана суштинском демилитаризацијом ОВК. Уместо да буде не само формално већ и суштински демилитаризована, што је било у искључивој одговорности КФОР, ОВК је фактички трансформисана у привремене институције самоуправе и једнонационалне албанске политичке странке на КиМ и у новоосноване албанске екстремистичке организације у региону^[18].

Тако недоследним спровођењем преузетих обавеза, снаге КФОР су значајно допринеле ескалацији насиља албанских екстремиста на КиМ чије су најзначајније последице: 1) убиства, телесна повређивања, отмице, злостављања недужних грађана, 2) живот у страху од небезбедности и ограничена слобода кретања, 3) изостанак повратка на КиМ прогнаних и интерно расељених лица, као и 4) преливање

[17] Нема сумње у то да би повратак предвиђеног броја безбедносног особља РС на КиМ био скопчан са бројним проблемима и ризицима. Међутим, повратак и најмањег броја тог особља у униформама и са ознакама СРЈ и РС и њихово ангажовање бар на заштити објеката српске културне баштине, свакако би имало изузетан значај за СРЈ и РС, бар на симболичком нивоу.

[18] Мисли се, пре свега, на Ослободилачку војску Прешева, Бујановца и Медвеђе (ОВПБМ), Ослободилачку народну армију (ОНА) и Албанску националну армију (АНА).

насиља албанских екстремиста у КЗБ на територију општина Прешаво, Бујановац и Медвеђа и на територију тадашње БЈР Македоније. Територија КиМ је тако, у присуству бројних међународних снага, постала и још увек је црна тачка некажњивог насиља, сигурно уточиште криминалаца, транзитни простор за кријумчарење наркотика, трговину људима и друге врсте организованог криминала и једина територија у Европи на којој бројни грађани већ више од две деценије немају чак ни елементарну слободу кретања. Заустављање насиља, стварање и одржавање безбедног окружења за све грађане на КиМ, као узвишени циљеви снага КФОР, тиме су суштински изостали, а страдање Срба и других неалбанаца у присуству снага КФОР, ескалирало је у марту 2004. године у прави погром над њима.

7.

Актуелни значај Војнотехничког споразума и Резолуције 1244 СБ УН

И поред тога што се не могу оценити најбољим решењем косметске кризе и што њихове формулације не одражавају највиши ниво државних интереса РС, одредбама ВТС и Резолуције 1244 СБ УН свакако су формулисана оптимална решења те кризе које је у конкретним историјским и геополитичким околностима било могуће прихватити и реализовати у интересу националне безбедности СРЈ и РС. Упркос својим слабостима и значајно промењеним околностима, та два међународноправна документа и данас имају значај кључних међународноправних средстава, аргумената, ослонаца и упоришта државне политике РС у борби против даљег признавања самопроглашене „Републике Косово“, односно у њеним напорима да КиМ опстане у саставу РС и да Срби опстану на КиМ. Ниједним од њих, ни на какав начин, не доводи се у питање чињеница да је КиМ саставни и неодвојиви део територије РС.

Такав значај у напорима РС да на међународној сцени оствари наведена два циља, ВТС и Резолуција 1244 СБ УН имају као део комплементарне целине, коју чине са Документом А-Ч и одлукама Владе СРЈ и Скупштине РС којима је тај документ прихваћен као полазна основа за решавање косметске кризе. Њихов значај увећава се у контексту њихове сагласности и

комплементарности са документима међународног и националног права о државном суверенитету, територијалној целовитости и непромењивости државних граница насилним путем. Најзначајнији од њих свакако су Повеља УН, Завршни документ из Хелсинкија (одељак 1а, члан I, став 1 и 2) и Устав РС. У том контексту, изузетан значај ВТС и Резолуције 1244 СБ УН за тадашњу СРЈ и за садашњу РС (као правну наследницу СРЈ) произилази из чињенице да је њиховим доношењем и спровођењем, као што је већ описано: 1) окончана НАТО агресија на СРЈ и РС и 2) гарантован државни суверенитет и територијални интегритет РС (тада СРЈ) на целини њене територије, укључујући и КиМ.

Закључењем ВТС и почетком повлачења војних и полицијских снага СРЈ и РС са КиМ, формално и фактички, суспендована је, а након њиховог повлачења и кончано обустављена седамдесетдеветодневна агресија НАТО на СРЈ и РС (ВТС: члан I тач. 2б и 2е; одлуке надлежних органа СРЈ и НАТО). Тиме је, истовремено, заустављен ескалирајући тренд несагледиво тешких ратних последица у људским животима, здрављу људи, разарању инфраструктурних објеката и у деградацији животне средине у СРЈ и РС, као и крајње неповољан тренд слабљења војноматеријалног потенцијала СРЈ и РС. Суверенитет и територијални интегритет СРЈ, а тиме и РС на КиМ, најпре је посредно потврђен одредбом ВТС (члан I тачка 1), којом се потврђује Документ А-Ч, а тиме и тачка 8. тог документа, који је касније постао и саставни део Резолуције 1244 СБ УН (Анекс 2) којом је предвиђено да ће се значајна самоуправа на КиМ обезбедити „узимајући у потпуности у обзир принципе о суверенитету и триторијалном интегритету СРЈ (а тиме и РС) и других земаља у региону“ (тачка 8). Дан касније, СБ УН је, наведеном резолуцијом, експлицитно потврдио приврженост свих држава чланица „суверенитету и територијалном интегритету СРЈ и других држава региона“ (став 10 преамбуле).

Како суверенитет и територијални интегритет СРЈ не би били угрожени повлачењем војних и полицијских снага са КиМ, СБ УН је одлучио да се оснују и, под окриљем УН, на КиМ распореде међународне безбедносне снаге КФОР (тачка 5) са мандатом: 1) да привремено преузму одговорност за успостављање и одржавање безбедног окружења у коме избеглице и расељена лица могу да се врате својим кућама (тачка 9ц) и 2) да демилитаризују ОВК (тачка 9б). Одговорност међународних безбедносних снага КФОР за успостављање и одржавање безбедног окружења, односно реда и безбедности за све грађане КиМ, утврђена је скоро на идентичан начин и одредбама ВТС (члан I тачка 2). На тај начин, суверенитет над КиМ као делу своје територије, СРЈ и РС су привремено пренеле на организацију – снаге под окриљем УН, а не на НАТО нити на етно-сепаратистички оријентисане политичке представнике албанских екстремиста на КиМ.

Специфичан значај Резолуције 1244 произилази и из чињенице да је СБ УН том резолуцијом, утврђујући да ситуација у региону и даље представља претњу међународном миру и безбедности (тачка 12 преамбуле), имплицитно потврдио и општепознату чињеницу да је, поред нелегалности, агресија НАТО на СРЈ била и безуспешна, тако што њоме хуманитрна катастрофа и криза у региону нису заустављене, већ су суштински продубљене.

8. Актуелни проблеми Војнотехничког споразума и Резолуције 1244 СБ УН

Поред већ описаног непотпуног и недоследног спровођења ВТС и Резолуције 1244^[19], као кључни проблеми тих документа могу се навести: 1) неки њихови недостаци и неповољне одредбе, 2) њихово погрешно тумачење, 3) противуречност између њиховог квалитета и квалитета њиховог спровођења и 4) њихова маргинализација у решавању актуелних проблема РС.

Као *главни недосӣа̄шак* Резолуције 1244 може се навести чињеница да њеним одредбама агресија НАТО на СРЈ, упркос томе што је извршена противно међународном праву (без одлуке СБ УН), није експлицитно осуђена, нити је утврђена одговорност НАТО за непоштовање Повеље УН и тешка страдања људи и разарања инфраструктуре у РС. Уместо очекиване осуде агресије, од СРЈ се захтева да „одмах обустави насиље и репресију на КиМ“ (тачка 3) и „осуђују се сви акти насиља против становника КиМ“ (став 5 преамбуле), у које се само имплицитно могу убрајати и насилни акти НАТО снага. Уз тај недостатак, Резолуција 1244 садржи и три неповољне одредбе. Првом од њих предвиђено је (као и у Документу

[19] Детаљније о томе у одељку ове књиге под насловом: (Не)спровођење Споразума и Резолуције.

А-Ч: тачка 8) да ће се непостојећи „споразум из Рамбујеа“ узети у обзир при дефинисању коначног статуса КиМ (тач. ца, це), другом се потврђује јурисдикција Хашког трибунала над косметским сукобима (став 8 преамбуле), а трећом (као и у Документу А-Ч: тачка 3), обавезе и одговорности безбедносног и цивилног присуства на КиМ утврђују се позивањем на поглавље VII Повеље УН (став 13 преамбуле), које подразумева могућност употребе оружане силе у успостављању и одржавању међународног мира и безбедности^[20].

Непосредно након закључења, ВТС је, из веома различитих разлога и интереса, веома различито схватан и тумачен, подржаван и оспораван, критикован и осуђиван, квалификован и коришћен не само у изјавама политичара, аналитичара и новинара различитих образовних, стручних и професионалних профила већ и у одређеном броју научних и стручних радова. У том контексту, *појрешним шумачењем* ВТС најчешће се, поред осталих, изводе следећи погрешни закључци: 1) да је он закључен са НАТО, 2) да снаге КФОР по свом статусу припадају војним и/или мировним снагама НАТО, 3) да су се снаге СРЈ и РС најпре повукле са КиМ и да су после тога снаге КФОР ушле на КиМ, након чега је НАТО агресија обустављена, 4) да максимално бројно стање особља СРЈ и РС којем ће бити дозвољен повратак на КиМ износи 999 припадника, као и 5) да се закључење ВТС може квалификовати као акт капитулације СРЈ и РС.

Супротно тим погрешним закључцима, тачно аутентично и језичко-логичко тумачење одредаба ВТС, без сумње, подразумева: 1) да ВТС није закључен са НАТО, већ са међународним безбедносним снагама под окриљем УН (КФОР), 2) да снаге КФОР нису ни војне ни мировне снаге НАТО, већ по свом

[20] За разлику од главе VII, глава VI подразумева решавање спорова мирним путем.

статусу и профилу припадају међународним безбедносним снагама под окриљем УН, 3) да су после закључења ВТС и почетка повлачења снага СРЈ и РС са КиМ, најпре суспендовани ваздухопловни напади НАТО, да су затим снаге КФОР ушле на КиМ и од снага СРЈ и РС преузеле одговорност за безбедност свих грађана у Покрајини и да су се тек затим војне и полицијске снаге СРЈ и РС повукле са КиМ, 4) да максимално бројно стање особља СРЈ и РС којем је требало дозволити повратак на КиМ износи 1.999, а не 999 припадника^[21], као и 5) да се ВТС, у војном смислу, не може квалификовати као акт капитулације нити се прихватање распоређивања снага КФОР на КиМ може сматрати прихватањем окупације дела територије РС.

Као кључни докази за то да се закључење ВТС не може квалификовати као кривично дело признавања *кайишулације* или *окујације* (Кривични законик, 2005, 2009, 2012, 2013, 2014: 306) могу се навести неспорне чињенице. Најважнија од њих односи се на то да је ВТС формално закључен са Међународним снагама под окриљем УН (КФОР), а не са НАТО као агресором. Тим споразумом, ни територија, ни људство, ни опрема оружаних снага СРЈ нису ни формално ни фактички предати непријатељској држави, војсци или паравојној организацији, нити је на територији КиМ формално успостављена власт непријатељске војске, већ организације под окриљем УН (уп. Хашки правилник, 1907: 42; Војна енциклопедија, 1985: 4/228, 6/355). Одлуку о приступању преговорима донеле су Влада СРЈ и Скупштина РС као надлежни државни органи за одлучивање о тим питањима, а закључени ВТС је, од истих органа, прихваћен као мировни документ којим је НАТО агресија на

[21] До броја 1.999 долази се језичко-логичким и аутентичним тумачењем текста фусносте уз тачку 10 Анекса 2 Резолуције СБ УН број 1244 који гласи: „Повратак особља [...] биће ограничен на мали договорени број (*стотине, не хиљаде*)“. Наведеним тумачењем цитиране формулације до броја 1.999 долази се на основу чињенице да су у њој речи „стотине“ и „хиљаде“ написане у множини. Следствено томе, множина од 19 стотина (1.999) ипак не чини множину у хиљадама, јер је број 1.999 мањи од две хиљаде.

СРЈ окончана. ВТС није потписан после војне окупације или победе нити под ултиматумом НАТО, већ после петодневних преговора и компромисом постигнутог споразума са другом преговарачком страном – Међународним снагама под окриљем УН (КФОР)^[22]. Може се, без сумње, тврдити да кумановски преговори и ВТС представљају својеврстан доказ за то да НАТО није успео у намери да окупира КиМ нити да СРЈ и РС принуди на капитулацију. Другачије речено, да је било окупације и/или капитулације, не би било потребе за ВТС.

Иако ВТС и Резолуција 1244 СБ УН сами по себи, као што је већ истакнуто, нису најбоље решење косметске кризе, претходна анализа њиховог садржаја и спровођења јасно индицира закључак о *прошивречности између њиховој квалитети и квалитети њиховој спровођења*, односно о томе да је њихов квалитет знатно бољи од квалитета и резултата њиховог спровођења. Такав закључак јасно произилази из неспорне чињенице да продужено насиље албанских екстремиста и актуелно стање небезбедности на КиМ, па чак и признавање самопроглашене „Републике Косово“ од великог броја значајних чинилаца међународне заједнице, нису последица закључења већ су последица непотпуног и недоследног спровођења тих докумената, пре свега од стране снага КФОР и других међународних снага на КиМ. Следствено томе, чак и данас, потреба за доследном применом тих докумената у решавању неких од актуелних безбедносних проблема на КиМ, већа је од потребе за њиховом променом^[23].

[22] Упркос томе што се из наведених разлога ВТС и Резолуција 1244 сами по себи заиста не могу сматрати актима капитулације и прихватања окупације, мишљења према којима се фактичко понашање међународних снага на КиМ ипак може квалификовати као окупација дела територије РС и мишљења према којима ВТС има карактер споразума о примирју свакако заслужује одговарајућу геополитичку и правну анализу.

[23] Применом а не променом ВТС, командант КФОР је већ 2000. и 2001. године дозволио да снаге безбедности СРЈ и РС уђу и остану у КЗБ и одлучио о смањивању ширине ВЗБ са 25 на пет км.

Упркос томе што имају снагу кључних међународноправних препрека „клизању КиМ“ ка независности, недвосмислено чврсте и јасне одредбе ВТС и наведене резолуције СБ УН, *релишвиизију се и маргинализију* више од две деценије, тако што се, у функцији потпуног међународног признања самопроглашене „Републике Косово“, под веома различитим притисцима, све више заобилазе и све мање помињу и узимају у разматрање. Очигледно, дуго година од њиховог усвајања, неки моћни субјекти међународне заједнице су се декларативно залагали за поштовање суверенитета и територијалног интегритета СРЈ и РС^[24], а истовремено су, занемаривањем наведених и других међународноправних докумената, радили и још увек раде на стварању и признавању друге десрбизоване „државе“ Албанаца на територији РС^[25].

Упркос томе што коначан статус КиМ у саставу РС, и према Уставу РС и према наведеној резолуцији СБ УН, може да подразумева све осим независности и упркос јавно и јасно израженом политичком ставу РС да никада неће признати „Републику Косово“, неке моћне државе света и данас условљавају пријем РС у ЕУ закључењем „правно обавезујућег споразума“ о нормализацији „добросуседских односа“ са том „републиком“. При томе се од РС не захтева експлицитно, званично и формално признање, већ се на њу и на друге државе и међународне организације континуирано врши притисак да тој „републици“ чине уступке којима се, фактички, по

[24] Командант КФОР, генерал Џексон је тако, 22. августа 1999. године званично изјавио: „Резолуција 1244 СБ УН јасно каже да неће бити промене у уставном статусу Космета. Команда КФОР не доводи у питање територијални интегритет и суверенитет Југославије“ (Анђелковић и др., 2000: 70, 146).

[25] Мада очигледно неспособну за самосталан живот, у економском, безбедносном, социолошком и правном смислу, и очигледно неспособну да за своје грађане обезбеди чак ни минимум слободе кретања, самопроглашену „Републику Косово“ до сада је признало око 100 држава света, укључујући и велике силе као што су САД, Јапан, Велика Британија, Немачка, Француска, као и још 20 од укупно 28 држава чланица Европске уније (ЕУ).

принципу „корак по корак“, признају атрибути државности^[26]. Свесне, међутим, да би новонастала друга држава албанског народа на Балкану, била створена на територији суверене и међународно признате државе Србије, да би била утемељена на насиљу, тероризму и организованом криминалу и под вођством власти криминалне и терористичке прошлости и да би, као таква, додатно угростила регионални и светски мир и безбедност, већина држава се ипак противи реализацији таквог пројекта^[27].

Разуме се, недоследно понашање важних субјеката међународне заједнице свакако није једини разлог маргинализације и заобилажења ВТС и Резолуције 1244. Међу разлозима за то који се могу пронаћи и у понашању СРЈ и РС, један је, свакако, и изостајање притиска на команданта снага КФОР да испуни неиспуњене одредбе ВТС и Резолуције, укључујући посебно повратак ограниченог броја припадника полиције и војске РС на КиМ. Као други разлог могло би да се наведе, на пример, контрапродуктивно тражење мишљења Међународног суда правде о самопроглашеној „независности Косова“, а као трећи – прихватање делимичног измештања решавања проблема на КиМ из надлежности УН (UNMIK) у надлежност ЕУ (EULEX).

[26] Под таквим притисцима РС је неке уступке већ учинила Бриселским споразумом, а неке спортске и друге организације са КиМ већ су примљене у пуноправно чланство појединих међународних организација, чак и када статут тих организација нису предвиђали такву могућност и када су се њиховом чланству званично противили представници спортских организација РС.

[27] Међу њима је и Руска Федерација, Кина и пет чланица Европске уније. Уз то, 18 држава света повукле су сопствене одлуке којима су претходно признале самопроглашену „Републику Косово“.

9. Актуелно стање безбедности на Косову и Метохији

Стање сваког система може се оценити и добрим и лошим у зависности од тога од чега се полази. Ако се у оцени безбедносног стања на КиМ пође од непосредно предратног, ратног и непосредно поратног стања (1998–2000), садашње стање на тој територији РС свакако се може оценити релативно добрим. Ако се, међутим, пође од стања какво би требало да буде, после окончања НАТО агресије и распоређивања међународних снага на КиМ, безбедносно стање на том делу територије РС може се оценити веома неповољним, полазећи наравно од интереса РС, али и од интереса мира у региону. Тако посматрано, актуелно стање безбедности на КиМ посебно карактеришу: 1) „конзервиран“ терористички потенцијал албанских екстремиста и 2) више привидна него суштинска стабилизација тог стања у Покрајини.

Упркос томе што је оружани сукоб СРЈ и НАТО формално окончан пре 22 године, *терористички потенцијал* ОВК на КиМ и у региону и даље постоји. О томе најбоље говоре општепознате чињенице: 1) од продуженог насиља ОВК у присуству међународних снага (укључујући посебно мартовско насиље из 2004) у којем је више од 200.000 Срба и других неалбанаца прогнано са КиМ, 2) преко трансформације ОВК

у нове паравојне екстремистичке организације у региону (ОВПБМ, ОНА, АНА), њихових насилних активности у КЗБ (крајем 1999. и током 2000) и у Северној Македонији и ангажовања бораца из њихових састава у одредима „Исламске државе“, з) до континуираног актуализовања великоалбанске националне идеје и свеprisутног страха од небезбедности, због којег ни после две деценије није дошло до очекиваног повратка на КиМ више од 200.000 прогнаних и интерно расељених лица.

Као доказе за своје тврдње да се безбедносно стање на КиМ временом стабилизује, представници међународних снага у својим извештајима које подносе СБ УН најчешће истичу статистичке податке о неспорном тренду опадања насилних аката албанских екстремиста у Покрајини, посебно после мартовског насиља 2004. године. На основу тих података они изводе закључке о наводној „стабилизацији стања“ и „успостављању реда“ на том делу територије РС. Међутим, пажљивија анализа тих података у ширем контексту, указује на сасвим другачији закључак, према којем је *стабилизација безбедносног стања на КиМ више привидна него суштинска*. Такав привид последица је три основна разлога (више о томе, у: Шуваковић, 2014: 280).

Први од тих разлога, свакако је прогон великог броја Срба и других неалбанаца са КиМ и гетоизација преосталих Срба на КиМ, чиме је у великој мери смањен број потенцијалних мета насилних напада албанских екстремиста. Други разлог је свакако висок ниво остварености њихових етапних етно-сепаратистичких циљева, међу којима је најважнији признање самопроглашене независности „Републике Косово“ од великог броја држава света. Може се чак и очекивати да број насилних аката албанских екстремиста буде у обрнутој сразмери са нивоом остваривања њихових циљева. Веровање

у то да ће и остале државе (укључујући и РС) признати ту „републику“, чини њихово насиље све више контрапродуктивним и све мање сврсисходним.

Трећи разлог привидне стабилизације безбедносног стања на КиМ је потреба и настојање међународних безбедносних снага и привремених институција у Покријини да оправдају своју мисију и покажу сопствену способност да на КиМ одрже ред и безбедност, квалификујући ретке насилне акте као појединачне изоловане случајеве. Али управо ти ретки насилни акти (напади на аутобусе којима се превозе Срби да би на задушнице посетили гробове својих предака или напади на куће повратника) и даље су сасвим довољни за одржавање страха од небезбедности, којим се Срби на КиМ присиљавају на живот у гету, охрабрују на наставак тихог исељавања или обесхрабрују у намери да се из места у која су прогнани поново врате на КиМ.

10. Уместо закључака

Имајући посебно у виду чињеницу да је „независно Косово“ и даље део политике великих сила, пре свих САД и НАТО, може се поред осталог закључити и то да је кумановским преговорима, закључењем ВТС и усвајањем Резолуције 1244 СБ УН, окончан оружани, али није окончан и геополитички сукоб око садашњег и будућег статуса КиМ. У решавању тог сукоба у будућности пресудно ће бити важни геополитички интереси САД, ЕУ и НАТО, због чега не треба превидети чињеницу да активностима тих међународних субјеката насилије албанских екстремиста на било ком делу Балкана може бити инструментализовано на један од следећа два начина: 1) ограничавањем и свођењем на прихватљиву меру (по узору на решавање криза изазваних преношењем тероризма ОВК са КиМ у КЗБ и у БЈР Македонију, почетком овог века), али и 2) његовим охрабривањем и легитимизовањем (по узору на продубљивање кризе на КиМ, крајем последње деценије ХХ века).

Полазећи од тога, искуства РС из примене ВТС и Резолуције 1244 СБ УН могу бити од посебне користи у спровођењу већ закључених и у креирању нових споразума о решавању косметских проблема. Она јасно сугеришу потребу фокусирања РС на проналажење одговарајућих политичких,

дипломатских, преговарачких и других капацитета и стратегија којима је у решавању косметских проблема могуће: 1) искористити снагу међународног права – као неспорну и значајну предност и 2) умањити последице непримерених притисака најмоћнијих држава и организација – као неспорну претњу интересима РС. У том смислу, као што је већ истакнуто, ВТС и Резолуција 1244 СБ УН, уз Устав РС, Повељу УН и друга документа међународног права којима се гарантује државни суверенитет, територијална целовитост и непромењивост државних граница насилним путем, представљају кључне и незамењиве ослободитеље и упоришта РС у коришћењу „силе права“ и у супротстављању коришћењу „права силе“ у остваривању својих интереса на и у вези са КиМ, односно у њеним напорима да КиМ опстане у саставу РС и да Срби опстану на КиМ.

Прилог – 1

VOJNOTEHNIČKI SPORAZUM IZMEDJU MEDJUNARODNIH SNAGA BEZBEDNOSTI (KFOR)

I VLADA SAVEZNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE I REPUBLIKE SRBIJE

Član I Opšte obaveze

1. Strane uz ovaj Sporazum ponovo potvrđuju dokument podnet od strane predsednika Ahtisarija predsedniku Miloševiću i odobrenog od strane Skupštine Srbije i Savezne vlade 3. juna 1999. godine, da, pod pokroviteljstvom UN, uključi razmeštaj efikasnog međunarodnog civilnog i bezbednosnog prisustva na Kosovu. Strane, nadalje, primećuju da je Savet bezbednosti UN spreman da usvoji Rezoluciju, koja će biti doneta, u vezi tog prisustva.
2. Organi Vlade države SR Jugoslavije i Republike Srbije shvataju i saglasni su da će se međunarodne snage bezbednosti (KFOR) razmestiti po prihvatanju Rezolucije Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, koja se pominje u Stavu 1, i da će one bez smetnji delovati u okviru Kosova i sa ovlašćenjem da preduzmu sve neophodne akcije za uspostavljanje i održavanje bezbedne sredine za sve građane Kosova i na drugi način sprovedu svoj zadatak. Oni su nadalje saglasni da ispoštuju sve obaveze ovog Sporazuma i olakšaju razmeštaj i delovanje tih snaga.
3. Za svrhu Sporazuma sledeći izrazi imaće dole navedena značenja:
 - a) "Strane" su one potpisnice Sporazuma.
 - b) "Organi" podrazumeva odgovarajuće odgovorno lice, agenciju ili organizaciju Strana.
 - c) "Snage SRJ" uključuje svo osoblje SRJ i Republike Srbije i organizacije sa vojnom sposobnošću. Ovo uključuje regularnu armiju i pomorske snage, naoružane civilne grupe, pridružene paravojne grupe, vazduhoplovne snage, nacionalne garde, graničnu policiju, vojne rezerviste, vojnu policiju, obavestajne službe, lokalnu, specijalnu policiju, policiju za suzbijanje nereda i antiterorističku policiju saveznog i srpskog Ministarstva unutrašnjih poslova i bilo koje druge grupe ili pojedince tako označene od strane komandanta međunarodnih snaga bezbednosti (KFOR).
 - d) Vazдушna zona bezbednosti (ASZ) definisana je kao zona od 25 km koja se prostire izvan granice pokrajine Kosovo prema ostatku teritorije SRJ. Ona uključuje vazdušni prostor iznad te zone od 25 km.

e) Kopnena zona bezbednosti (GSZ) definisana je kao zona od 5 km koja se prostire iza granice pokrajine Kosovo prema ostatku teritorije SRJ. Ona uključuje teren u okviru zone od 5 km.

f) Dan stupanja na snagu (EIF dan) definisan je kao dan kad se potpiše ovaj Sporazum.

4. Cilj ovih obaveza je sledeći:

a) Uspostaviti trajni prekid neprijateljstava, ni pod kakvim okolnostima neće bilo kakve snage SRJ i Republike Srbije ući u, ponovo ući, ili ostati na teritoriji Kosova ili Kopnenoj zoni bezbednosti (GSZ) i Vazdušnoj zoni bezbednosti (ASZ), kako su opisane u paragrafu 3, Člana I, bez prethodne izričite saglasnosti komandanta međunarodnih snaga bezbednosti (KFOR). Lokalnoj policiji će biti dozvoljeno da ostane u GSZ.

Gornji stav se ne odnosi na dogovoreno vraćanje ljudstva SRJ i Srbije, koje će biti predmet kasnijeg separatnog sporazuma kako se predviđa paragrafom 6 dokumenta pomenutog u paragrafu 1 ovog Člana.

b) Obezbediti podršku i ovlašćenja za međunarodne snage bezbednosti (KFOR) i posebno ovlastiti međunarodne snage bezbednosti (KFOR) da preduzimaju takve radnje koje su potrebne, uključujući upotrebu neophodne sile, da bi obezbedile poštovanje ovog Sporazuma i zaštitu međunarodnih snaga bezbednosti (KFOR) i da bi doprinele bezbednoj sredini za međunarodne civilne snage koje učestvuju u sprovođenju Sporazuma i za druge međunarodne organizacije, agencije i nevladine organizacije (detalji u prilogu B).

Član II

Prekid neprijateljstava

1. Snage SRJ će se odmah, po stupanju na snagu ovog Sporazuma, uzdržati od bilo kakvih neprijateljskih ili provokativnih dejstava bilo koje vrste protiv bilo kog lica na Kosovu i narediće oružanim snagama da prekinu sve takve aktivnosti. One neće ohrabrivati, organizovati ili podržavati neprijateljska ili provokativna dejstva.
2. Fazno povlačenje Snaga SRJ (kopnene): SRJ je saglasna sa faznim povlačenjem svih SRJ snaga sa Kosova na lokacije u Srbiju izvan Kosova. Snage SRJ će označiti i očistiti minska polja, mine iznenadjenja i prepreke. Tokom povlačenja, Snage SRJ će očistiti sve linije komunikacija uklanjanjem svih mina, zarušenih objekata, mina iznenadjenja, prepreka i punjenja. One će takodje, označiti sve strane svih minskih polja. Ulazak i razmeštaj međunarodnih snaga bezbednosti (KFOR) na Kosovu biće sinhronizovani. Fazno povlačenje Snaga SRJ sa Kosova biće u skladu sa dole navedenim redosledom:

- a. Dan stupanja na snagu + 1 dan, Snage SRJ locirane u Zoni 3 napustiće duž naznačenih maršuta tu zonu da bi pokazale poštovanje Sporazuma (naznačeno na

karti u prilogu A uz ovaj Sporazum). Kada se jednom verifikuje da su Snage SRJ ispoštovale ovaj podparagraf i paragraf 1 ovog Člana, vazdušni napadi NATO biće suspendovani. Ova suspenzija trajeće, s tim da se obaveze iz ovog Sporazuma u celosti ispoštuju i s tim da SBUN usvoji Rezoluciju koje se tiče razmeštaja međunarodnih snaga bezbednosti (KFOR) tako brzo da se bezbednosni vakum može izbeći.

- b. Dan stupanja na snagu + 6 dana, sve Snage SRJ na Kosovu napustiće Zonu 1 (naznačeno na karti u prilogu A uz Sporazum). Formirati timove za vezu sa komandantom KFOR-a u Prištini.
 - c. Dan stupanja na snagu + 9 dana, sve snage SRJ na Kosovu napustiće Zonu 2 (naznačeno na karti u prilogu A uz Sporazum).
 - d. Dan stupanja na snagu + 11 dana, sve Snage SRJ na Kosovu napustiće Zonu 3 (naznačeno na karti u prilogu A uz Sporazum).
 - e. Dan stupanja na snagu + 11 dana, sve Snage SRJ na Kosovu će završiti sa svojim povlačenjem sa Kosova (naznačeno na karti i prilogu A uz Sporazum) na lokacije u Srbiji izvan Kosova, i ne u okviru kopnene zone bezbednosti (GSZ) od 5 km. Na kraju redosleda (na dan stupanja na snagu + 11 dana) viši komandanti Snaga SRJ, odgovorni za snage koje se povlače, potvrdiće pismenim putem komandatu međunarodnih snaga bezbednosti (KFOR) da su Snage SRJ ispoštovale i realizovale fazno povlačenje. Komandant međunarodnih snaga bezbednosti (KFOR) može da odobri posebne zahteve za izuzetke vezano za fazno povlačenje. Bombardovanje će se okončati po kompletnom povlačenju Snaga SRJ kako je to definisano u Članu II. Međunarodne snage bezbednosti (KFOR) će zadržati, po potrebi, ovlašćenje da nametnu poštovanje ovog Sporazuma.
 - f. Organi SRJ i Republike Srbije saradivaće u celosti sa međunarodnim snagama bezbednosti (KFOR) u njihovoj verifikaciji povlačenja snaga sa Kosova i izvan ASZ/GSZ.
 - g. Oružane snage SRJ koje se povlače u skladu sa Prilogom A, tj. u naznačene rejone okupljanja odnosno koje se povlače duž naznačenih maršuta, neće biti objekat vazdušnog napada.
 - h. Međunarodne snage bezbednosti (KFOR) obezbediće odgovarajuću kontrolu granice SRJ na Kosovu prema Albaniji i BJRM¹ do dolaska civilne misije Ujedinjenih nacija.
3. Fazno povlačenje snaga jugoslovenskog RV i PVO
- a. Na dan stupanja na snagu + 1 dan, nijedna letilica SRJ, avion ili helikopter, neće leteti u vazdušnom prostoru Kosova ili iznad ASZ bez prethodnog odobrenja komandanta međunarodnih snaga bezbednosti (KFOR). Svi sistemi PVO, radari,

¹ Turska priznaje Makedoniju po njenom ustavnom imenu.

rakete zemlja-vazduh i avioni Stran uzdržaće se od akvizicije, praćenja ciljeva ili osvetljavanja na drugi način vazdušnih platformi medjunarodnih snaga bezbednosti (KFOR) koje lete u vazdušnom prostoru Kosova ili iznad ASZ.

- b. Na dan stupanja na snagu + 3 dana, svi avioni, radari, rakete zemlja-vazduh (uključujući prenosne PVO sisteme) i PA artiljeriju na Kosovu povućiće se na druge lokacije u Srbiji izvan ASZ zone od 25 km.
- c. Komandant medjunarodnih snaga bezbednosti (KFOR) će kontrolisati i koordinirati korišćenje vazdušnog prostora iznad Kosova i vazdušne zone bezbednosti (ASZ) počev od dana stupanja na snagu. Kršenje bilo koje od gornjih odredbi, uključujući pravila i postupke komandanta medjunarodnih snaga bezbednosti (KFOR) koji regulišu vazdušni prostor iznad Kosova, kao i neovlašćeno letenje ili aktiviranje integrisane protivvazdušne odbrane SRJ u okviru vazdušne zone bezbednosti (ASZ), podleže vojnoj akciji medjunarodnih snaga bezbednosti (KFOR), uključujući upotrebu neophodne sile. Komandant medjunarodnih snaga bezbednosti (KFOR) može, kontrolu normalnih civilnih vazdušnih aktivnosti, da delegira odgovarajućim institucijama SRJ da prate operacije, vrše razdvajanje u vazdušnom kretanju medjunarodnih snaga bezbednosti (KFOR), i osiguraju nesmetan i bezbedan rad sistema vazdušnog saobraćaja. Predviđa se da će kontrola civilnog vazdušnog saobraćaja biti vraćena civilnim organima čim to bude izvodljivo.

Član III Obaveštenja

1. Ovaj Sporazum i pismena naredjenja kojima se traži poštovanje Sporazuma biće odmah dostavljeni svim snagama SRJ.
2. Na dan stupanja na snagu + 2 dana, organi Vlade SRJ i Republike Srbije dostaviće sledeće posebne informacije u vezi statusa svih Snaga SRJ:
 - a. Detaljne beleške i opise svih mina, neeksplozivnih sredstava, eksplozivnih sredstava, sredstava za rušenje, prepreka, mina iznenadjenja, žičanih prepreka, fizičkih ili vojnih sredstava koja predstavljaju rizik po bezbedno kretanje bilo kog ljudstva na Kosovu a koje su postavile Snage SRJ;
 - b. Sve ostale informacije vojne ili bezbednosne prirode o Snagama SRJ na teritoriji Kosova i GSZ i ASZ koje traži komandant medjunarodnih snaga bezbednosti (KFOR).

Član IV
Uspostavljanje Zajedničke komisije za primenu Sporazuma

Zajednička komisija za sprovođenje Sporazuma biće uspostavljena sa razmeštanjem međunarodnih snaga bezbednosti (KFOR) na Kosovu po nalogu komandanta međunarodnih snaga bezbednosti (KFOR).

Član V
Konačna nadležnost u tumačenju

Komandant međunarodnih snaga bezbednosti (KFOR) je konačna instanca u tumačenju ovog Sporazuma i aspekata bezbednosti mirovnog rešenja koje on podržava. Njegove odluke su obavezujuće za sve Strane i lica.

Član VI
Stupanje na snagu

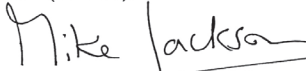
Ovaj Sporazum stupiće na snagu po potpisivanju.

Prilozi:

Prilog A: Fazno povlačenje Snaga SRJ sa Kosova

Prilog B: Operacije međunarodnih snaga bezbednosti (KFOR)

FOR INTERNATIONAL SECURITY
FORCE("KFOR");

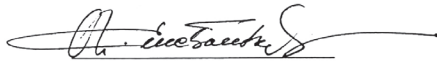
LT GEN MIKE JACKSON
COMMANDER, KFOR

FOR THE GOVERNMENTS OF
FRY AND REPUBLIC OF SERBIA

COL GEN SVETOZAR MARJANOVIC
GENERAL STAFF OF VJ

NINTH JUNE 1999

LT GEN OBRAD STEVANOVIC
MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS
OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Прилог – 2

Резолуција 1244 СБ УН^[28]

Савет безбедности,

Имајући у виду принципе и циљеве Повеље УН, укључујући примарну одговорност Савета безбедности за очување међународног мира и безбедности,

Подсећајући на своје резолуције 1160 (1998) од 31. марта 1998, 1199 (1998) од 23. септембра 1998, 1203 (1998) од 24. октобра 1998. и 1239 (1999) од 14. маја 1999,

Изражавајући жаљење због тога што није дошло до потпуног поштовања захтева из ових резолуција,

Одлучан да разреши озбиљну хуманитарну ситуацију на Косову, у СРЈ, и осигура безбедан и слободан повратак свих избеглица и расељених лица њиховим домовима,

Осуђујући све акте насиља против становника Косова као и терористичке акте било које стране,

[28] Усвојена 10. јуна 1999. године, на 4011. седници СБ УН (Distr. GENERAL S/RES/1244(1999)).

Подсећајући на саопштење генералног секретара УН од 9. априла 1999. у коме се изражава забринутост због хуманитарне трагедије која се одвија на Косову,

Поново потврђујући право свих избеглица и расељених лица да се врате својим домовима у безбедности,

Подсећајући на надлежност и мандат Међународног кривичног трибунала за бившу Југославију,

Поздрављајући опште принципе о политичком решењу за косовску кризу који су усвојени 6. маја 1999. године (S/1999/516, анекс 1 уз ову резолуцију) и такође поздрављајући то што СРЈ прихвата принципе који су наведени у тачкама 1–9 у папиру који је поднет у Београду 2. јуна 1999. године (S/1999/649, анекс 2 уз ову резолуцију) и сагласност СРЈ на тај папир,

Поново потврђујући приврженост свих држава чланица суверенитету и територијалном интегритету СРЈ и других држава региона, како је наведено у Хелсиншком документу и анексу 2,

Поново потврђујући апел из претходних резолуција за широку аутономију и суштинску самоуправу за Косово,

Утврђујући да ситуација у региону и даље представља претњу међународном миру и безбедности,

Одлучан да обезбеди сигурност и безбедност међународног особља и спровођење обавеза које проистичу из ове резолуције од стране свих на које се она односи, и делујући у том циљу у складу са поглављем VII Повеље УН,

1. Одлучује да политичко решење за кризу на Косову треба да буде засновано на општим принципима из анекса 1 и

како је даље разрађено у принципима и другим траженим елементима из анекса 2;

2. Поздравља то што СРЈ прихвата принципе и друге тражене елементе који се помињу у горе наведеном ставу 1, и захтева пуну сарадњу СРЈ у циљу њихове брзе примене;
3. Нарочито тражи да СРЈ одмах обустави насиље и репресију на Косову на начин који се може верификовати, и да започне и оконча повлачење у фазама са Косова, на начин који се може верификовати, свих војних, полицијских и паравојних снага, у складу са хитним распоредом, са чим ће бити синхронизовано распоређивање међународног безбедносног присуства на Косову;
4. Потврђује да ће после повлачења, договореном броју југословенског и српског војног и полицијског особља бити дозвољен повратак на Косово ради обављања дужности у складу са анексом 2;
5. Одлучује о распоређивању цивилног и безбедносног присуства на Косову, под покровитељством УН, са одговарајућом опремом и особљем, како се то тражи, и поздравља сагласност СРЈ за такво присуство;
6. Тражи од генералног секретара да именује, након консултација са Саветом безбедности, специјалног представника који ће контролисати имплементацију цивилног присуства и даље тражи од генералног секретара да да инструкцију свом специјалном представнику да врши координацију са међународним безбедносним присуством како би се обезбедило да оба присуства раде у правцу истих циљева и да се међусобно помажу;

7. Овлашћује државе чланице и одговарајуће међународне организације да успоставе међународно безбедносно присуство на Косову, како се наводи у ставу 4 анекса 2 уз сва неопходна средства како би могло да обави своје одговорности из доле наведеног става 9;
8. Потврђује потребу за хитним и што скоријим распоређивањем ефикасног међународног цивилног и безбедносног присуства на Косову, и захтева да стране у потпуности сарађују приликом његовог распоређивања;
9. Одлучује да ће одговорности међународног безбедносног присуства које ће бити распоређено и деловати на Косову укључивати:
 - a) одвраћање од обнове непријатељстава, одржавање и према потреби, наметање прекида ватре, обезбеђивање повлачења и спречавања повратка на Косово снага савезне и републичке војске, полиције и паравојних јединица, осим како је предвиђено у тачки 6 анекса 2;
 - b) демилитаризацију Ослободилачке војске Косова (ОВК) и других наоружаних група косовских Албанаца, како се захтева у ставу 15;
 - c) успостављање безбедног окружења у коме избеглице и расељена лица могу да се врате својим кућама у безбедности, а међународно цивилно присуство може да функционише, у коме привремена управа може да буде успостављена и хуманитарна помоћ испоручивана;
 - d) осигурање јавне безбедности и реда док међународно цивилно присуство не преузме одговорност за спровођење тог задатка;

- e) надгледање уклањања мина док међународно цивилно присуство, према потреби, не преузме одговорност за тај задатак;
 - f) одговарајућу подршку и блиску координацију са радом међународног цивилног присуства;
 - g) обављање дужности надгледања границе како је тражено;
 - h) обезбеђење заштите и слободе кретања за себе, за међународно цивилно присуство и друге међународне организације;
10. Овлашћује генералног секретара да уз помоћ одговарајућих међународних организација, успостави међународно цивилно присуство на Косову, како би се обезбедила привремена управа на Косову, при чему ће народ Косова моћи да ужива суштинску аутономију у оквиру СРЈ, и које ће обезбедити прелазну управу при чему ће успостављати и надгледати развој привремених демократских институција самоуправе, како би се обезбедили услови за миран и нормалан живот свих становника Косова;
11. Одлучује да ће главне одговорности цивилног присуства укључивати:
- a) унапређење успостављања, до коначног решења, суштинске аутономије и самоуправе на Косову, узимајући у потпуности у обзир анекс 2 и споразуме из Рамбујеа (S/1999/648);
 - b) обављање основних цивилно-управних функција тамо где је и коликоје то потребно;

- c) организовање и надгледање развоја привremenih институција за демократску и аутономну самоуправу, до коначног политичког решења, укључујући и одржавање избора;
- d) преношење, у складу са успостављањем тих институција, својих административних задатака, а надгледајући и подржавајући учвршћивање локалних привremenih институција Косова и других активности у правцу грађења мира;
- e) олакшавање политичког процеса чији је циљ дефинисање будућег статуса Косова, узимајући у обзир споразуме из Рамбујеа (S/1999/648);
- f) у коначној фази, надгледање преноса власти са привremenih институција Косова на институције које ће бити успостављене у складу са политичким решењем;
- g) подршку реконструкцији кључних објеката инфраструктуре и другој економској реконструкцији;
- h) подршку сарадњи са међународним хуманитарним организацијама, и хуманитарној помоћи унесрећенима;
- i) одржавање цивилног реда и закона, укључујући и успостављање снага локалне полиције, а у међувремену, путем распоређивања међународног полицијског особља које ће радити на Косову;
- j) заштиту и унапређење људских права;
- k) осигурање безбедног и неометаног повратка свих избеглица и расељених лица у њихове домове на Косову;

12. Истиче потребу координираних операција хуманитарне помоћи, као и да СРЈ дозволи неометен приступ Косову хуманитарним организацијама за пружање помоћи и сарађује са таквим организацијама како би се обезбедила брза и ефикасна достава хуманитарне помоћи;
13. Подстиче све државе чланице и међународне организације да дају допринос економској и социјалној обнови као и безбедном повратку избеглица и расељених лица, и истиче, у том контексту, значај сазивања, што је пре могуће, међународне конференције донатора, нарочито за циљеве у горе наведеном ставу 11г;
14. Захтева пуну сарадњу свих на које се то односи, укључујући и међународно безбедносно присуство, са Међународним кривичним судом за бившу Југославију;
15. Захтева од ОВК и других наоружаних група косовских Албанаца да одмах прекину са свим офанзивним акцијама и да се повинују захтевима за демилитаризацију како то тражи шеф Међународног цивилног присуства, у консултацијама са специјалним представником генералног секретара;
16. Одлучује да се забране које су наметнуте у ставу 8 резолуције 1160 (1998) неће односити на оружје и сродну војну опрему које користи међународно цивилно безбедносно присуство;
17. Поздравља рад који је у току у ЕУ и другим међународним организацијама у циљу развијања свеобухватног приступа економском развоју и стабилизацији региона који је погођен косовском кризом, укључујући и имплементацију Пакта стабилности за југоисточну Европу, уз широко међународно учешће, како би се подстакло унапређење

демократије, економског просперитета, стабилности и регионалне сарадње;

18. Захтева од свих држава у региону да у потпуности сарађују у спровођењу свих аспеката ове резолуције;
19. Одлучује да се међународно цивилно и безбедносно присуство успостави за почетни период од 12 месеци, које ће се наставити после тога уколико Савет безбедности не одлучи другачије;
20. Тражи од генералног секретара да у редовним интервалима подноси Савету извештаје о спровођењу ове резолуције, укључујући и извештаје руководства цивилног и безбедносног присуства, при чему први извештај треба да буде поднет у року од 30 дана од усвајања ове резолуције;
21. Одлучује да се и даље активно бави овим питањем.

Анекс 1

Изјава председавајућег о закључцима са састанка министара Групе 8 одржаног у Санкт Петербургу 6. маја 1999. године

Министри Групе 8 су усвојили доле наведене опште принципе о политичком решењу кризе на Косову:

- тренутна и проверљива обустава насиља и репресије на Косову;
- повлачење војске, полиције и паравојних снага са Косова;
- распоређивање ефикасног међународног цивилног и безбедносног присуства на Косову, које ће подржати и усвојити УН, способног да гарантује остваривање заједничких циљева;
- успостављање привремене администрације за Косово о чему ће донети одлуку СБ УН, како би се обезбедили услови за миран и нормалан живот за све становнике Косова;
- безбедан и слободан повратак свих избеглица и расељених лица и неометан приступ хуманитарних организација Косову;
- политички процес ка успостављању споразума о привременом политичком оквиру, који ће обезбедити суштинску

самоуправу на Косову, узимајући у потпуности у обзир споразуме из Рамбујеа и принципе суверености и територијалног интегритета СРЈ и других земаља у региону, и демилитаризацију ОВК;

- свеобухватни приступ економском развоју и стабилизацији кризног региона.

Анекс 2^[29]

Ради решења косметске кризе, треба да буде постигнут споразум о следећим принципима:

1. Тренутно и проверљиво окончање насиља и репресије на Косову.
2. Проверљиво повлачење свих војних, полицијских и паравојних снага са Косова, у сагласности са убрзаном динамиком.
3. Распоређивање ефикасног међународног цивилног и безбедносног присуства на Косову, под покровитељством УН, које ће деловати на основу главе VII Повеље УН и бити способно да гарантује постизање заједничких циљева.
4. Међународно безбедносно присуство, уз значајно учешће НАТО, мора бити развијено под јединственим руковођењем и командовањем и овлашћено да успостави безбедно окружење за све људе на Косову, и да помогне

[29] Документ А-С који су 9. јуна 1999. усвојиле Савезна влада (СРЈ) и Народна Скупштина РС.

безбедан повратак свих расељених лица и избеглица у њихове домове.

5. О успостављању привремене администрације за Косово као дела међународног цивилног присуства, под којом народ Косова може уживати значајну аутономију у оквиру СРЈ, треба да одлуку Савет безбедности УН. Привремена администрација треба да обезбеди прелазну управу у току успостављања и надгледања развоја институција демократске самоуправе ради обезбеђења услови за миран и нормалан живот свим становницима Косова.
6. После повлачења, биће дозвољен повратак договореног броја југословенског и српског особља које ће извршавати следеће функције:
 - веза са међународном цивилном мисијом и међународним безбедносним присуством,
 - означавање/чишћење минских поља,
 - присуство на местима српске баштине,
 - присуство на кључним граничним прелазима.
7. Безбедан и слободан повратак свих избеглица и расељених лица под надгледањем УНХЦР и несметан приступ хуманитарних организација Косову.
8. Политички процес ка успостављању привременог политичког оквирног споразума који обезбеђује значајну самоуправу на Косову, узимајући у потпуности у обзир споразум из Рамбујеа и принципе о суверенитету и територијалном интегритету СРЈ и других земаља у региону

и демилитаризацију ОВК. Преговори између страна о решењу не би смели да одложе или ометају успостављање институција демократске самоуправе.

9. Свеобухватни приступ економском развоју и стабилизацији кризног региона. То ће укључивати имплементацију Пакта стабилности за Југоисточну Европу уз широко међународно учешће, ради унапређења демократије, економског просперитета, стабилности и регионалне сарадње.
10. Суспензија војних активности ће захтевати, као предуслов, прихватање горе наведених принципа, уз истовремену сагласност са претходно идентификованим, захтеваним елементима, који су прецизирани у фусноти^[30]. Војно-технички споразум биће затим брзо закључен, а њиме ће између осталог, бити прецизирани додатни модалитети укључујући и улоге и функције југословенског/српског особља на Косову:

Повлачење

- Процедуре за повлачење, укључујући фазни, детаљни временски распоред и означавање тампон зоне у Србији иза које ће снаге бити повучене;

[30] Други захтевани елементи:

- убрзана и прецизна динамика повлачења, нпр. 7 дана за потпуно повлачење; повлачење ПВО наоружања ван зоне међусобне безбедности од 25 км у року од 48 сати.
- повратак особља за горе наведене четири функције биће под надзором међународног безбедносног присуства, и биће ограничен на мали договорени број (стотине, не хиљаде).
- суспензија војних активности уследиће после почетка проверљивог повлачења.
- Расправа и постизање Војнотехничког споразума неће продужити претходно одређено време за завршетак повлачења.

Особље које се враћа

- опрема особља које се враћа,
- делокруг њихових функционалних одговорности,
- динамика њиховог повратка,
- означавање географских зона њиховог ангажовања,
- правила која регулишу њихов однос са међународним безбедносним присуством и међународном цивилном мисијом.

Коришћена и шира литература

1. Анђелковић, З., Шћепановић, С., Прлинчевић, Г. (2000). *Дани шерора (у ирисусиву међународних снага)*. Београд: Центар за мир и толеранцију.
2. Антонић, С. (2015). *Милошевић – Још није тошово*. Београд: Вукотић медиа.
3. Ахтисари, М. (2001). *Мисија у Београду*. Београд: „Филип Вишњић“.
4. Војна енциклопедија (1985). Београд: Војноиздавачки завод.
5. *Војношехнички сјоразум (1999)*. Куманово, 9. 6. 1999. (објављен у: Стевановић, 2015 и у прилогу 1 ове брошуре).
6. Група аутора (2000). *Јунаци ошубине*: спомен-књига. Београд: Савезна Влада СРЈ.
7. Гускова, Ј. (2014). *Косово и Мејхохија: Рај и услови мира*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини.
8. Елезовић, Д., Шуваковић, У., Ракић, Б. (2019). *НАТО ајресија у свейлосши иравде*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини.
9. *Завршни акш Конференције о европској безбедности и сарадњи, Хелсинки, 1. август 1975.*
10. Ивашов, Л. Г. (2004). *Косовски кризис 1999. йода*. Бросок на Приштину // Новаја и новешаја историја, број 5, 87–114. Москва.
11. Кларк, В. К. (2003). *Модерно рашовање*. Београд: Самиздат Б92.
12. Окружни суд у Београду (2000). *Пресуда К др. 381/2000*. Београд (објављено у: Елезовић, Шуваковић, Ракић, 2019).

13. Резолуције Савеза безбедности УН: бр. 1160 од 31. марта 1998, [https://undocs.org/S/RES/1160\(1998\)](https://undocs.org/S/RES/1160(1998)); бр. 1199 од 23.09. 1998, [https://undocs.org/S/RES/1199\(1998\)](https://undocs.org/S/RES/1199(1998)); бр. 1203 од 14.10.1998, [https://undocs.org/S/RES/1203\(1998\)](https://undocs.org/S/RES/1203(1998)); бр. 1239 од 14.05.1999, [https://undocs.org/S/RES/1239\(1999\)](https://undocs.org/S/RES/1239(1999)) и бр. 1244 од 10.06.1999, [https://undocs.org/S/RES/1244\(1999\)](https://undocs.org/S/RES/1244(1999))
14. Стевановић, О. (2015). *Кумановски споразум*. Београд: Криминалистичко-полицијска академија.
15. Стевановић, О. (2015). Терористички потенцијал албанских екстремиста на западу Македоније и на југу централне Србије. *Полићика националне безбедности*, 1/2015, 11–28. <https://doi.org/10.22182/pnb.12015.1>
16. Стевановић, О. (2016) Кључни елементи стратегије сузбијања насиља албанских екстремиста у копненој зони безбедности, *Полићика националне безбедности*, бр. 2/2016, 139–156. <https://doi.org/10.22182/pnb.22016.7>
17. Стевановић, О. (2018): Војнотехнички споразум између доследне примене и маргинализације, *Полићика националне безбедности*, 1/2018, 55–72. <https://doi.org/10.22182/pnb.1412018.4>
18. Черномирдин, В. С. (2003). *Визов*, Московскии писатељ.
19. Чомски, Н. (2000). *Нови милићаристички хуманизам*. Београд: „Филип Вишњић“.
20. Чомски, Н. (2009). *Инћервенције*. Нови Сад: Рубикон; Београд: Беокњига.
21. Шуваковић, У. (2014). *Транзиција: ѝрилоћ социолошкомо ѝроучавању грућивених ѝромена*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини.
22. Шуваковић, У., Стевановић, О. (2019): НАТО агресија на СРЈ и њене последице. У: Ж. Ђурић, М. Јевтић (пр.). *Двадесет ѝ година од НАТО агресије на Савезну Републику Југославију – ѝводи и ѝоследице*, стр. 76–106. Београд: Институт за политичке студије. <https://doi.org/10.22182/SRJ1999>

